

Полякова С. В.

учений секретар Дніпропетровського
науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства
юстиції України,
кандидат філологічних наук, доцент

Пиріг І. В.

професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судова почеркознавча експертиза відноситься до класу криміналістичних експертиз та визначається як дослідження, що має встановлену законом процесуальну форму, проводиться експертом на базі спеціальних знань у галузі судового почеркознавства відповідно до норм процесуального законодавства, що визначають її призначення та проведення, з метою встановлення фактів (фактичних даних), що мають доказове значення у справах [1; 2, с. 3]. Зазначена експертиза вирішує питання ідентифікаційного, діагностичного та класифікаційного характеру.

Діагностичні та класифікаційні дослідження можуть бути як самостійними, так і початковим етапом ідентифікації. Загалом, на нашу думку, питання поділення завдань будь-якої експертизи на класифікаційні та діагностичні є досить умовним. Під криміналістичною діагностикою розуміють науково розроблену систему завдань і методів розпізнавання і пояснення суті, властивостей, станів та інших особливостей об'єктів, процесів, явищ, пов'язаних з кримінальним правопорушенням [3, с. 32]. Класифікаційні ж завдання вирішують питання віднесення об'єкта до певної групи, класу, виду. Зазначене питання вирішується шляхом детального вивчення властивостей та стану досліджуваного об'єкта з наступним порівнянням виявлених ознак з властивостями об'єктів іншої групи. Якщо зазначені ознаки та властивості будуть співпадати, робиться висновок щодо приналежності досліджуваного об'єкта до даної групи. Тобто, перед порівнянням фактично проводяться діагностичні дослідження. На нашу думку, не потрібно виділяти в окрему групу класифікаційні завдання, оскільки, перш ніж віднести той чи інший об'єкт до певного виду, класу, необхідно визначити його природу, що є завданням діагностики.

Методика проведення почеркознавчої експертизи відносить до діагностичних завдань встановлення зовнішньої обстановки та умов відтворення записів, зокрема факту виконання тексту викривленим почерком, встановлення виду навмисної зміни почерку, виконання рукопису у незвичному положенні, з наслідуванням підпису або почерку іншої людини, а також внутрішнього стану виконавця: стан збудження або втоми, фізичні вади, психічне захворювання тощо. До класифікаційних завдань відносять встановлення соціально-демографічних характеристик виконавця рукопису: статі, віку, типу почерку [1; 2, с. 3-4]. Дещо по іншому визначаються завдання в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, з їх поділенням на ідентифікаційні та неідентифікаційні. Основним завданням почеркознавчої експертизи, як зазначено в Інструкції, є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. До неідентифікаційних завдань відносяться: «встановлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо)» [4]. Різниця у трактуванні завдань судової почеркознавчої експертизи у зазначених нами джерелах зайвий раз підтверджує нашу думку щодо поділення завдань виключно на ідентифікаційні та неідентифікаційні (діагностичні).

Об'єктами почеркознавчої експертизи є рукописний матеріал у вигляді тексту, коротких записів або підпису, в якому відображено ознаки почерку певної особи. Зазначені об'єкти поділяються на: об'єкти, що ідентифікують, або досліджувані (спірні) та зразки для ідентифікаційного дослідження. Під час отримання досліджуваних об'єктів в слідчій практиці, як правило, питань не виникає. Вони вилучаються під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, частіше за все огляду чи обшуку. Єдине, на що потрібно звертати при цьому увагу – належне збереження та переміщення речових доказів, упаковку, що відповідає процесуальним вимогам. Відповідно, експерту під час проведення експертизи на стадії попереднього дослідження також потрібно звертати увагу на стан упаковки та самого документа, відповідність його опису у постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

Окремі проблеми, що виникають в слідчій практиці, пов'язані саме з отриманням зразків для порівняльного дослідження. Як відомо, зразки поділяються на вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Вільними зразками є рукописні тексти, записи, підписи, достовірно виконані певною особою до початку кримінального провадження та не пов'язані з ним. Вони вилучаються під час проведення слідчих (розшукової) та

інших процесуальних дій. Ними можуть бути особисте листування, документи складені працівниками підприємств, записні книжки, блокноти тощо. Вони мають найбільше значення для розслідування, тому що мінімізують можливість їх підробки з боку правопорушників. Експериментальні зразки відбирають у заданих умовах у зв'язку з підготовкою матеріалів на судову експертизу на підставі ст. 245 КПК України. Після отримання зразків складається протокол, у якому вказуються умови, за яких отримано зразки, їх кількість і характер, відзначаються особливості упакування тощо. Умовно-вільними є зразки, що виникли після початку кримінального провадження, але не у зв'язку з підготовкою матеріалів на експертизу. Під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень та окремих висновків експертів нами встановлено, що на практиці недостатньо уваги приділяється використанню умовно-вільних зразків.

У методиці судової почеркознавчої експертизи окремим підзаголовком виділено вимоги до мінімального обсягу вільних та експериментальних зразків, при цьому не приділяється уваги можливостям та методам отримання умовно-вільних зразків [2, с. 8]. На сьогодні у практиці розслідування кримінальних правопорушень можуть виникнути проблеми, пов'язані з отриманням вільних зразків почерку та підписів. На те є певні суб'єктивні та об'єктивні причини. Зменшення обігу паперових документів і перехід на електронний документообіг, використання факсиміле для засвідчення документів, призводить до зникнення рукописного матеріалу, що може бути використаний як вільні зразки. І, навпаки, в установах та організаціях, де паперовий документообіг є значним, трапляються випадки виконання підписів від імені посадових осіб їх заступниками, секретарями (іноді з їхнього дозволу) на окремих, можливо незначних за вагомістю документах. У такому випадку під час їх вилучення, наприклад в архівах, у слідчого можуть виникнути сумніви щодо їх достовірності, а саме безсумнівної належності певній особі. Також може виникнути слідча ситуація, коли місце проживання та роботи підозрюваного не встановлено або взагалі відсутнє, і немає можливості вилучити вільні зразки під час обшуку. Експериментальні зразки підозрюваний надавати відмовився, і доказів його вини недостатньо.

Саме в таких випадках необхідно відібрати якомога більше умовно-вільних зразків. Ними можуть бути: пояснення підозрюваного з приводу вчинення ним певних дій, написані на прохання слідчого, що можуть навіть не мати відношення до провадження; протоколи допиту, написані власноручно; клопотання слідчому, прокурору, судді; переписка з місця тимчасового тримання можливим родичам; скарги на дії співробітників поліції тощо. Написання цих документів може і повинен ініціювати слідчий. В практиці одного з авторів публікації неодноразово траплялись випадки, коли як умовно-вільні зразки було використано відому фразу: «з моїх слів записано вірно, мною прочитано», що містилась у кінці протоколу. Зрозуміло що за кількістю порівняльного матеріалу протокол, написаний підозрюваним власноручно

буде значно вагомим, про що необхідно завжди пам'ятати слідчому та відповідно планувати свої дії під час розслідування.

Експерт, відповідно методиці проведення почеркознавчої експертизи, має право відмовитись від виконання експертизи без достатньої кількості вільних та експериментальних зразків, що простіше за все зробити. В Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень також зазначається, що «достатність та якість наданих для проведення експертизи зразків почерку та підпису особи визначаються експертом у кожній конкретній експертній ситуації» [4]. На наш погляд, не слід позбавляти слідство можливості оперувати при розслідуванні таким важливим джерелом доказів, як висновок експерта, і, все ж спробувати провести експертизу, використовуючи умовно-вільні зразки.

Список використаних джерел:

1. Судова почеркознавча експертиза. URL: <https://kndise.gov.ua/pocherkoznavcha/> (дата звернення: 10.12.2024 р.).
2. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина). ДНДЕКЦ МВС України; уклад. К. М. Ковальов, З. С. Меленевська, Н. Г. Шпакович. К., 2008. 34 с.
3. Криміналістика: підручн. для студ. вищ. навч. закл. [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид. перероб. і доп. ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.12.2024 р.).